

LEER VOOR JE LEVEN!

Hoofdstuk 15

Wim Herremans

De leerloopbaan toont dat de hoogste leerkansen verwacht kunnen worden bij het begin van de arbeidsleeftijd. Het onderwijscircuit speelt hierbij de evidente centrale rol. Maar ook de bijkomende opleidingen pieken vooral bij de jongere volwassenen. Met het ouder worden slinken de leerkansen zienderogen.

De basisopleiding vormt het fundament van de verdere leerloopbaan, wat onder meer blijkt uit een aanzienlijke leerkloof wat betreft de bijkomende opleidingen tussen laag- en hooggeschoolden. Anno 2001 stroomt nog meer dan één op tien van de 20- tot 24-jarigen ongekwalificeerd uit het onderwijs, met als gevolg dat zij slechts zeer moeizaam aansluiting vinden bij het circuit van permanent leren.

Inleiding

Kennis en vaardigheden worden steeds belangrijker als determinanten van economische groei en maatschappelijke ontwikkeling. Voor het op peil houden en het versterken van dit noodzakelijk menselijk kapitaal zijn onderwijs en opleiding van cruciaal belang (OECD, 2001a, p. 8). In het discours over levenslang leren staat de 'continuïteit' in het leren centraal, wat uiteindelijk moet resulteren in de uitbouw van een individuele leerloopbaan waarbij basisopleiding en bijkomende opleidingen complementair zijn.¹

Aangezien er (bijna) geen cijfermateriaal beschikbaar is over informele of weinig gestructureerde leersituaties, spitsten we ons in dit hoofdstuk toe op het formele leren. De leidraad is de spreiding van dit leren over verschillende leeftijdsklassen. Zonder dat we hierbij individuele leerloopbanen kunnen uittekenen, krijgen we toch een idee van de leermogelijkheden voor Vlaamse inwoners in de verschillende fasen van hun levensloopbaan. In de kantlijn hiervan gaan we na in welke mate de levenslang leren-visie ook leeft bij de bevolking.

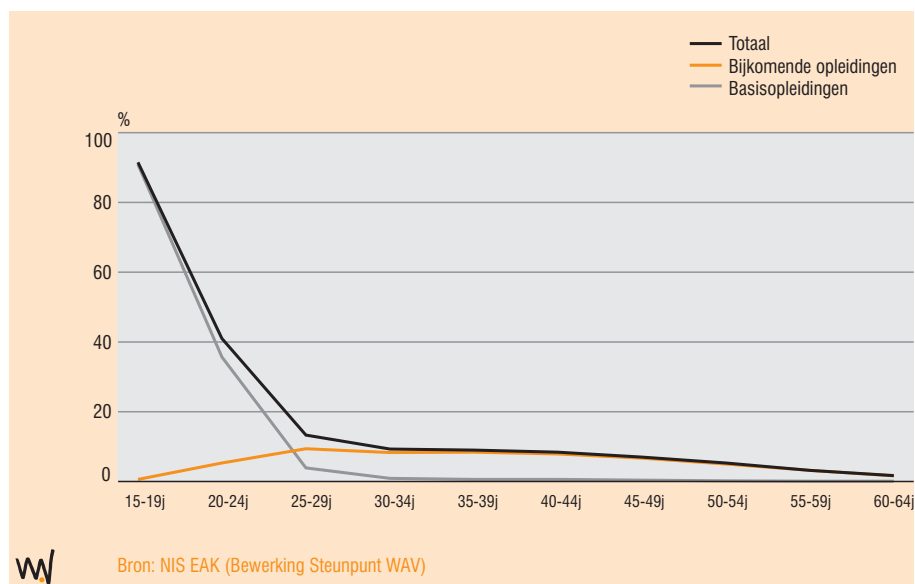
¹ Voor de methodologische achtergrond verwijzen we naar www.steunpuntwav.be, rubriek publicaties, jaarreeks 'De arbeidsmarkt in Vlaanderen', jaarreeks 2002, deel 4 Jaarboek Methodologische bijlage.

1 Een leerloopbaan voor de Vlaming

Om een zicht te krijgen op het continu leerpatroon van de bevolking introduceren we het begrip 'leerloopbaan'. Een leerloopbaan kunnen we definiëren als de combinatie van alle leersituaties waar een persoon aan deelneemt gedurende zijn/haar leven. Door de participatiegraden aan opleiding bij verschillende leeftijdsgroepen weer te geven, wordt een *fictieve leerloopbaan* gevisualiseerd (figuur 15.1).² De fictieve leerloopbaan geeft met andere woorden weer wat de huidige kans is voor een gemiddelde Vlaming om tijdens verschillende leeftijdsfasen in zijn/haar leven deel te nemen aan opleidingen. De bovenste lijn in de figuur geeft het globale leerniveau weer. Daarnaast splitsen we uit naargelang de soort opleiding: *basisopleidingen* (studenten enerzijds en niet-studenten die een basisopleiding volgen anderzijds) en *bijkomende opleidingen* (beroepsopleidingen enerzijds en opleidingen gevolgd uit persoonlijke belangstelling anderzijds).

Figuur 15.1

Leerkansen van de bevolking op arbeidsleeftijd naar leeftijdsklasse en soort opleiding (Vlaams Gewest; 2001)

2 Voor een overzicht van gedetailleerd cijfermateriaal dat gebruikt wordt in dit hoofdstuk verwijzen we naar www.steunpuntwav.be, rubriek publicaties, jaarreeks 'De arbeidsmarkt in Vlaanderen', jaarreeks 2002, deel 4 Jaarboek Cijferbijlage.

Logischerwijze is de kans op leren het grootst bij het begin van de arbeidsleeftijd. Van alle Vlaamse jongeren tussen 15 en 24 jaar is twee derde lerende, hetzij als student, hetzij als deelnemer aan een andere opleiding. Vooral de 15- tot 19-jarigen participeren massaal aan *basisopleidingen* (91%), wat uiteraard een gevolg is van de leerplicht tot 18 jaar. Maar ook bij de 20- tot 24-jarigen trekken de basisopleidingen het hoogst aantal deelnemers naar zich toe (36%). De jonge twintigers vormen echter een overgangsgroep: ook iets meer dan 6% onder hen schoolt zich bij in een bijkomende opleiding.

Eenmaal de 25 jaar gepasseerd, zegt het merendeel van de Vlamingen de schoolbanken vaarwel en verschuift de aandacht bijna volledig naar de *bijkomende opleidingen* met als gevolg dat het 'globale' leerniveau drastisch daalt. Bij de 25- tot 29-jarigen pieken de bijkomende opleidingen, met bijna één op tien onder hen die bijleert in een beroepsgerichte opleiding of een opleiding uit persoonlijke belangstelling. Arbeidsmarktintrede en baanmobiliteit zijn hierbij cruciale opleidingsdeterminanten (Herremans, 2001). Tussen 30 en 44 jaar is de deelname aan bijkomende opleidingen vrij stabiel rond 8%. Ten slotte zien we de leerkanen vanaf 45 jaar geleidelijk aan afnemen wat uiteindelijk leidt tot een minimale bijscholing van net geen 2% bij de 60-plussers. Hoe ouder, hoe lager de leerkanen!

Bovendien is de *intentie* om een bepaalde opleiding te volgen eveneens leeftijdsgebonden. In de APS-survey vraagt men aan diegenen die geen opleiding gevolgd hebben of 'er in de laatste 12 maanden een opleiding of vorming was die hij/zij had willen volgen'.³ Het zijn vooral de jonge volwassenen die zich wel wensen bij te scholen, maar dit om een of andere reden niet gedaan hebben.⁴ De intentie om effectief een bijkomende opleiding te volgen, neemt vervolgens af naarmate de betrokkenen ouder worden. Met andere woorden, mocht iedereen de kans gekregen hebben om zich zonder belemmeringen bij te scholen zou de opleidingsparticipatie nog sterker bij de jonge volwassenen geconcentreerd zijn. Hiermee is niet gezegd dat ouderen zich niet 'willen' bijscholen, maar wel dat zij minder geneigd zijn om deel te nemen aan het voor hen bekende opleidingsaanbod.

Dit leeftijdsgebonden leerpatroon staat in schril contrast met de houding van de Vlamingen betreffende de noodzaak aan permanente vorming. Het idee dat 'men zonder permanente opleiding en vorming gedoemd is om op termijn niet meer mee te kunnen in onze snel veranderende maatschappij' wordt immers hoger ingeschat naarmate het ouder worden: terwijl

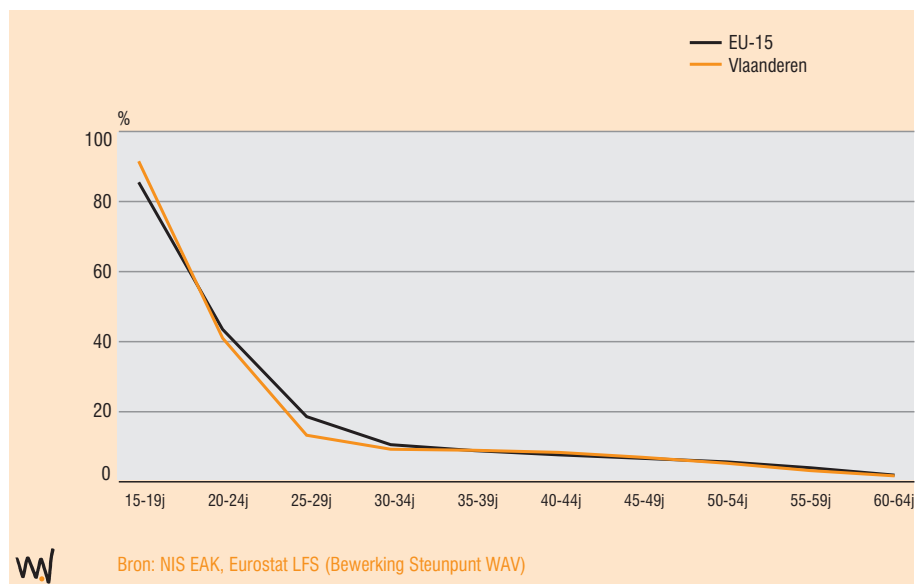
3 Bij de 25- tot 34-jarigen (n=147) reageert 38% positief, bij de 35- tot 44-jarigen (n=178) is dat nog 25% en bij de 45-plussers (n=343) nog 20% (Ministerie Vlaamse Gemeenschap, APS, 2001b).

4 Belangrijke redenen om geen opleiding te volgen zijn onder meer: te druk op het werk, te druk buiten het werk, geen aanbod in de directe omgeving, aanbod op een slecht tijdstip.

maar 60% van de jongeren het eens is met deze stelling, schaart ongeveer 71% van de 25- tot 44-jarigen zich achter de noodzaak van permanent leren en zo'n 78% van de 45-plussers (Ministerie Vlaamse Gemeenschap, APS, 2001a, p. 387). De leeftijdsgroep met de laagste leerkansen is dus wel het meest overtuigd van de noodzaak aan permanente vorming. De ouderen voelen blijkbaar de noodzaak van een leven lang leren wel aan, maar vinden tezelfdertijd zo goed als geen aansluiting bij de opleidingsmarkt.

Figuur 15.2

Leerkansen van de bevolking op arbeidsleeftijd naar leeftijdsklasse, in Europees perspectief (Vlaams Gewest en EU-15; 2001)

In figuur 15.2 plaatsen we Vlaanderen in een Europees perspectief en vergelijken we de Vlaamse leerloopbaan met de gemiddelde leerloopbaan in gans Europa (EU-15). De hoge leerkansen in Vlaanderen bij het begin van de arbeidsleeftijd vinden we niet terug in EU-15. Gemiddeld in Europa blijkt er tussen 15 en 19 jaar een stuk minder geleerd te worden dan in Vlaanderen (respectievelijk 86% en 91%). Dit is grotendeels te verklaren door de variatie in de duur van het leerplichtonderwijs in de verschillende Europese landen.⁵ Daarnaast is ook de (hoger)onderwijsdeelname op 19-jarige leeftijd vrij hoog in België/Vlaanderen.⁶ Tussen

5 Enkel België, Duitsland en Nederland kennen een leerplicht tot 18 jaar. De gemiddelde duur van de leerplicht in alle OESO-landen is 16 jaar (OECD, 2001b, p. 134).

6 In 1999 loopt maar liefst 74% van alle 19-jarigen school in België, tegenover slechts 54% in een gemiddeld OESO-land. Binnen EU-15 gaat enkel Griekenland aan België vooraf met 91% (OECD, 2001b, p. 135).

20 en 29 jaar wordt er in Vlaanderen echter minder deelgenomen aan opleidingen en zakt het leerniveau tot onder het gemiddelde van EU-15. Enerzijds ronden de Vlamingen hun basisopleiding sneller af dan gemiddeld in Europa⁷ en tezelfdertijd vinden zij minder snel aansluiting bij het circuit van bijkomende opleidingen. Ook de 30- tot 34-jarige Vlamingen hebben wat leren betreft nog een achterstand op EU-15. Het is pas op de leeftijd van 35 jaar dat het leerniveau van de Vlamingen aansluit bij dat van EU-15. Vanaf 35 jaar tot aan het einde van de arbeidsleeftijd blijft de deelname aan (bijkomende) opleidingen in Vlaanderen ongeveer even hoog als gemiddeld in Europa.

2 Een fundament van basisopleidingen

Het verwerven van minimale leervaardigheden is een basisvoorwaarde voor de uitbouw van een verdere leerloopbaan. Zo presteren studenten met beperkte basisvaardigheden eerder zwak in hogere studies en ondervinden ongeletterde volwassenen heel wat aansluitingsproblemen bij bijkomende beroepsgerichte opleidingen (OECD, 2001a, p. 45). Volgens het merendeel van de Vlamingen ligt de verantwoordelijkheid voor het verwerven van voldoende basisvaardigheden bij de overheid.⁸

De *basisopleidingen* vormen dan ook het fundament voor de verdere leerloopbaan. Zoals hoger reeds aangehaald zit als gevolg van de leerplicht zo'n 90% van alle 15- tot 19-jarige Vlamingen in de schoolbanken. Daarnaast blijkt nog iets meer dan een derde van alle 20-24-jarigen verder te studeren in een *basisopleiding*, voornamelijk op niveau van het hoger of universitair onderwijs. De onderwijsdeelname is op zich een belangrijke indicatie voor het niveau van de leerkwalificaties van de bevolking. Toch is hiermee niet alles gezegd. Schoollopen is één zaak, maar het formele onderwijs verlaten met de minimale leervaardigheden die vereist zijn om zich achteraf continu bij te scholen is een andere zaak. Volgens de OESO zou de gangbare norm op het niveau van het hoger secundair onderwijs liggen (OECD, 2001a, p. 47).

7 Met 20% van alle 20- tot 29-jarige Vlamingen dat deelneemt aan het onderwijs neemt Vlaanderen een 7^e plaats in binnen EU-15. In Finland is de onderwijsparticipatie van de twintigers het grootst met 33% (Ministerie Vlaamse Gemeenschap, Departement Onderwijs, 2000, p. 52).

8 Zo'n 86% van de respondenten in de APS-survey 2001 deelt de mening dat 'de overheid ervoor moet zorgen dat iedereen voldoende basisvaardigheden kan verwerven' (Ministerie Vlaamse Gemeenschap, APS, 2001a, p. 388).

Tabel 15.1

Ongekwalficeerde uitstroom: laaggeschoolde jongeren die geen student zijn en niet deelnemen aan een opleiding, naar leeftijdsklasse (Vlaams Gewest; 2001)

	Totaal (n)	Ongekwalficeerde uitstroom (n)	Ongekwalficeerde uitstroom (%)
15-24 jaar	715 000	55 600	7,8
15-19 jaar	349 500	11 000	3,1
20-24 jaar	365 500	44 700	12,2

Bron: NIS EAK (Bewerking Steunpunt WAV)

Om een zicht te krijgen op de 'ongekwalficeerde' uitstroom uit het onderwijs kijken we naar de jongeren met maximaal een diploma van het lager secundair onderwijs die geen student meer zijn en geen opleiding gevolgd hebben tijdens een referentieperiode van 4 weken. Tabel 15.1 geeft aan dat aldus in Vlaanderen bijna 56 000 jongeren geen diploma van het hoger secundair onderwijs behaald hebben en (al dan niet tijdelijk) gestopt zijn met leren. Bij de 20- tot 24-jarigen alleen al gaat het om net geen 45 000 betrokkenen. Van deze groep van (potentiële) arbeidsmarktintreders is met andere woorden maar liefst 12% ongekwalificeerd uit het onderwijs gestroomd, waardoor zij een grote kans lopen om geen aansluiting te vinden bij het permanent leren.⁹

Bij de 15- tot 19-jarigen is deze indicator minder relevant als gevolg van de leerplicht tot 18 jaar. Dit neemt niet weg dat er hier nog 11 000 (of 3%) gestopt zijn met leren zonder te voldoen aan de OESO-norm met betrekking tot minimale leervaardigheden.

3 *De vruchten van een stevige onderbouw*

Sinds het begin van de jaren '90 neemt het aandeel midden- en hogeschoolden bij de 25- tot 49-jarigen ononderbroken toe (Slenders & Vandenbrande, 2001). Dat dit een positief effect heeft op de deelname aan *bijkomende opleidingen* kunnen we afleiden uit het feit dat de deelnamekans sterk toeneemt met het onderwijsniveau van de betrokkenen (figuur 15.3), en dit ongeacht de leeftijdsgroep.

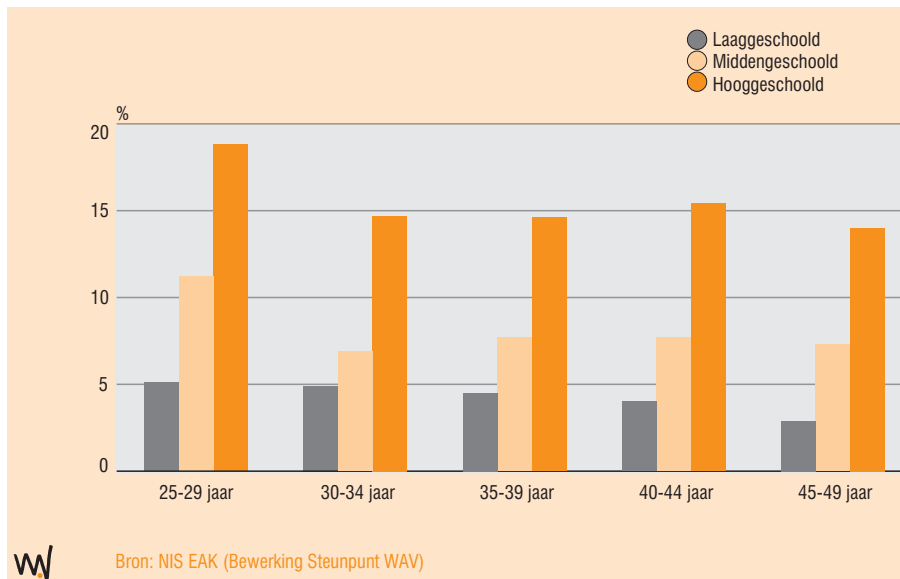
⁹ Naargelang de definitie kan het aandeel van ongekwalificeerde uitstroom een stuk lager liggen. Een visiegroep van experts werkte voor Vlaanderen een definitie uit op 3 niveaus. Volgens de SONAR-meting is er op het hoogste niveau een ongekwalificeerde uitstroom van 12,9%, op niveau 2 nog 8% en op niveau 3 nog 3,3% (Steunpunt WAV-SSA en SONAR, 2002, p. 28).

De 'leerkloof' tussen laag- en hooggeschoolden is het grootst bij de 25- tot 29-jarigen. Van al diegenen die op deze leeftijd reeds een diploma van het hoger onderwijs hebben, volgt maar liefst 19% een bijkomende opleiding. Bij de laaggeschoolden daarentegen is nog slechts een goede 5% aan het leren. Bovendien is de leerkloof tussen zowel *laag en midden* als tussen *midden en hoog* in deze leeftijdsgroep vrij groot.

Bij de oudere leeftijdscategorieën is het verschil in opleidingsdeelname tussen *laag- en middengeschoolden* eerder beperkt, maar neemt dit wel toe met de leeftijd: van een verschil van 2 procentpunten (ppn.) bij de 30- tot 34-jarigen tot 4,4 ppn. bij de 45- tot 49-jarigen. De kloof tussen *midden en hoog* daarentegen is opnieuw aanzienlijk voor alle groepen tussen 30 en 49 jaar.

Figuur 15.3

Leerkansen van inwoners tussen 25 en 49 jaar naar leeftijdsklasse en onderwijsniveau (Vlaams Gewest; 2001)

Bij de analyse van de leerkansen naar onderwijsniveau kijken we enkel naar het hoogst behaalde *schoolse* diploma en maken we bijgevolg abstractie van elk ander spoor van kwalificatieontwikkeling. Hoewel deze benadering een onderschatting inhoudt van het kwalificatieniveau van de betrokkenen, blijkt de schoolcarrière op zich reeds een belangrijke discriminerende factor voor het al dan niet aansluiten bij het formele circuit van bijkomende

opleidingen. Wie het *secundair onderwijs* volledig doorloopt zal zich op latere leeftijd allicht vaker bijscholen in formele leersituaties dan vroegtijdige schoolverlaters. De permanente leeransen voor wie zich ook nog bijschoold heeft in het *hoger onderwijs* stijgen bovendien exponentieel.

Hierbij komt nog dat de *intentie* om een opleiding te volgen¹⁰, zonder dit evenwel te doen, veruit het grootst is bij de hooggeschoolden: de APS-survey geeft aan dat in 2001 bijna de helft van de hooggeschoolden die geen opleiding gevolgd hebben het afgelopen jaar, dit wel graag gedaan had (47%). Bij de middengeschoolden is dit nog één op vijf (21%) en bij de laaggeschoolden nog slechts 12%. Het zijn trouwens ook vooral de hooggeschoolden die vinden dat permanente vorming noodzakelijk is om mee te kunnen de dag van vandaag (Ministerie Vlaamse Gemeenschap, APS, 2001a, p. 388).

Uit het voorgaande blijkt dat permanente vorming geen evidentie is voor een deel van de samenleving. Onderzoekers stellen zich zelfs de vraag of levenslang leren voor bepaalde kansengroepen wel haalbaar is. Zo is er de negatieve en dwingende connotatie van het begrip 'levenslang leren', die bovendien vaak versterkt wordt door de negatieve educatieve ervaringen uit de initiële onderwijsloopbaan en de cultuur van de omgeving. Het creëren van een stimulerend leerklimate is dan ook een belangrijke uitdaging (De Meester en Scheeren, 2002).

4 *Het leren voorbij*

Zoals we hoger reeds vermeld hebben, blijkt duidelijk dat de *leeftijd* een impact heeft op de leeransen. De opleidingsparticipatie voor de 50- tot 64-jarigen ligt immers een stuk lager dan bij alle andere leeftijdsgroepen en dit voor elk onderwijsniveau. Naast leeftijd is echter opnieuw het *onderwijsniveau* een determinant voor het bepalen van de leeransen bij de 50-plussers. Van alle hooggeschoolde 50- tot 64-jarigen neemt iets meer dan 1 op 10 deel aan (bijkomende) opleidingen, terwijl de laaggeschoolde ouderen met nog slechts 1 lerende inwoner op 100 bijna volledig uit de boot vallen (tabel 15.2). Door de geleidelijke toename van het onderwijsniveau van de ouderen zal de gemiddelde leerloopbaan van de Vlamingen wel verder verlengen. Terwijl in 1999 zo'n 39% van de 50-plussers minimum een diploma van het hoger secundair onderwijs bezat, stijgt dit aandeel tot 43% in 2001. Om echter ook de be-

---

¹⁰ Bij de 18- tot 64-jarigen; n=754.

staande grote groep van laaggeschoolde ouderen te integreren in een lerende maatschappij blijkt duidelijk dat er een aanzienlijke inhaalbeweging nodig is. Voorlopig blijven de algemene leerkansen voor de 50-plussers immers zeer mager.

Tabel 15.2

50-64-jarigen naar onderwijsniveau en hun leerkansen (Vlaams Gewest; 1999-2001)

	Aandeel in de bevolking		Leerkansen
	1999 (%)	2001 (%)	2001 (%)
Totaal 50-64 jaar	100	100	3,5
Laaggeschoold	61,1	56,9	1,0
Middengeschoold	23,3	24,9	4,1
Hooggeschoold	15,6	18,2	10,6

Bron: NIS EAK (Bewerking Steunpunt WAV)

Cijferbijlage: www.steunpuntwav.be, rubriek publicaties, jaarreeks 'De arbeidsmarkt in Vlaanderen', jaarreeks 2002, deel 4 Jaarboek Cijferbijlage

Methodologie: www.steunpuntwav.be, rubriek publicaties, jaarreeks 'De arbeidsmarkt in Vlaanderen', jaarreeks 2002, deel 4 Jaarboek Methodologische bijlage

